

3. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / под. общ. ред. В. И. Даниленко / пер. с фр. / Ж.-Л. Бержель. – М. : Издательский дом NOTA BENE, 2000. – 576 с.
4. Тилле А. А. Время, пространство, закон: Действие советского закона во времени и пространстве / А. А. Тилле. – М. : Юрид. лит., 1965.
5. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций в 2 т. / С. С. Алексеев. – Т. 2. – Свердловск, 1973.
6. Лильберн Д. Памфлеты / Д. Лильберн. – М. : Соцэкгиз, 1937. – 119 с.
7. Локк Дж. Избранные философские произведения : в 2-х томах / [под общ. ред. А. А. Макаровского] / Дж. Локк. – Т. 2. – М., 1960. – 731 с.
8. Бахрах Д. Н. Действие норм права во времени: Теория, законодательство, судебная практика / Д. Н. Бахрах. – М. : Норма, 2004. – 224 с.
9. Теплюк М. Введення в дію законів України: питання теорії та практики / М. Теплюк, О. Ющик. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – 200 с.
10. Петров Г. И. Фактор времени в советском праве / Г. И. Петров // Правоведение. – 1982. – № 6. – С. 46–51.
11. Петров Г. И. Время в советском социальном регулировании / Г. И. Петров // Правоведение. – 1983. – № 6. – С. 47–52.
12. Шуліма А. О. Застосування фактора часу для дослідження темпоральних характеристик закону / А. О. Шуліма // Наукові записки НаУКМА. – К., 2012. – Том 129. Юридичні науки. – С. 62–65.

A. Shulima

TEMPORAL CHARACTERISTICS OF LAW: PAST AND PRESENT

The article describes some features of the formation and development of law temporal effect research, outlines the possible prospects of development of scientific thought on the subject. The author proposes to consider the law temporal characteristics as an integrative category with setting out its main components.

Keywords: temporal characteristics of law, the law, the law in force, effect of law.

Матеріал надійшов 09.12.2013

УДК 340.113

Шшикін В. І.

ДО ПИТАННЯ ПРО АДЕКВАТНЕ СПРИЙНЯТТЯ СУТІ ПРАВНИХ ТЕРМІНІВ

Визначте значення слів – і Ви позбавите людство
половини його облудних уявлень.

*Рене Декарт,
французький математик,
філософ (1596–1650)*

Автор статті загострює увагу на питанні адекватного сприйняття суті юридичних термінів у зв'язку з тим, що, на його думку, деякі з них, особливо ті, що систематично застосовуються в українському законодавстві та наукових працях, розуміються (сприймаються) невідповідно до їхнього філософсько-цільового призначення і мети, з якою ці слова впроваджувалися у мовно-поняттєвий простір. Проаналізовано застосування певних правових визначень та розглянуто їх у порівнянні з розумінням і значенням у мовно-поняттєвому апараті інших країн.

Ключові слова: змістова суть правових понять, адекватне сприйняття суті правових термінів, правосуддя як вимір справедливості, ціннісноорієнтована діяльність суду, юридично-цільові відмінності дієслів «призначити» та «обирати».

© Шшикін В. І., 2013

Юридичну науку в Україні вже понад 20 років об'єктивно (але ще не суб'єктивно) позбавлено ідеологічного забарвлення, нав'язаного у певний час тією політичною силою, що упродовж 70 років монополюючи утримувала державну владу. Тож тепер є можливість неупереджено здійснювати глибинні дослідження галузей та інститутів права (зокрема й нових), забезпечуючи «споживачів» результатів таких пошуків науково вивіреним матеріалом. Такими «споживачами», у першу чергу, мають бути законодавці, а також нормотворці в інституціях виконавчої влади, зважаючи на те, що всі вони здійснюють функцію створення комплексного правового поля – унормовують правовідносини, що виникають у суспільстві, чим забезпечують зрозумілу, логічну систему правового порядку.

У досягненні такої мети особливу, якщо не визначальну, роль відіграє поняттєвий апарат, а точніше, усвідомлення сутнісного значення правових термінів (слів), що його утворюють. У зв'язку зі значним новаційним розвитком вітчизняної системи права, глобалізаційними тенденціями, що потребують гармонізації, імплементації, адаптації законодавств різних країн, зокрема й України, постає питання адекватного сприйняття як чужомовних, так і «своїх» слів, які становлять поняттєвий апарат відповідної галузі науки. Це потрібно для правильного розуміння їхнього значення, сутнісного завдання, яке позначено відповідним словом, а також повідомлення іншомовному суб'єкту про наше світоглядне розуміння правового явища.

Виходячи із зазначеного, перед українською юридичною наукою постає як мінімум два концептуальних завдання щодо забезпечення адекватного розуміння юридичних термінів з метою їхнього застосування у прийнятній для розуміння площині: 1) визначення змістово-філософського навантаження, суті слова-терміна; 2) максимально наблизений лінгвістичний переклад до концептуально-філософського змісту запозичених термінів з інших мов.

Однак що ж відбувається у нашій дійсності з огляду на перше із зазначених завдань? Чи правильно ми розуміємо саме змістово-філософське навантаження термінів, які становлять юридичну (правну) мову? Такі слова (словосполучення) можна згрупувати у такі блоки: 1) українські рідномовні терміни; 2) слова іншомовного походження, які без нашого заміника органічно й адекватно вмонтовані в нашу мовну систему; 3) мовне позначення суті того правового явища, запозиченого з поняттєвого апарату (знахідок) іншомовних етносів, але

через неадекватне розуміння сутності (філософії) цього позначення під час перекладацького трактування, його авторсько-запрограмований смисл сприймається інакше, у порівнянні з тим, що вкладалося у первісне значення, тобто відбулося спотворення суті.

З метою ілюстрації вказаного необхідно здійснити гносеологічний, телеологічний, граматичний аналіз деяких загальновідомих і загально-вживаних термінологічних позначень, які застосовують як у мові права (мова чинного законодавства), так і в правній мові, яка охоплює не лише кодифіковану, а й загальноюридичну лексику (мову документації, лексикографії, правознавчої літератури тощо).

1. Почнемо з юридичного терміна «правосуддя» як об'єкта пізнання, трактування якого є найбільш заплутаним і таким, що має багато компонент, але при цьому наукою не надано стійкого філософсько-змістовного визначення цьому поняттю, його суті та суспільної ролі. Звідси постає запитання: наскільки правильно сформувалось наше розуміння правової суті шуканого слова-терміна, чи адекватно до цільового призначення застосовують його у наукових пошуках і законотворчій діяльності, і вже як ланцюговий результат – у положеннях законів?

Терміном «правосуддя» названо розділ VIII Конституції України. Однак, чи всі правові положення, що містяться у ньому, можна віднести до сутнісного розуміння правосуддя і його філософського наповнення. Наприклад, стаття 125 цього акта стосується судової системи в Україні, тобто її організаційної структури – архітектоніки, що якоюсь мірою пов'язана із правосуддям, але ніяк не відбиває його сутнісне значення (серцевину); статті 126, 127, 128, частину другу статті 130 присвячено суддівству – суддівському корпусу, тобто носіям судової влади, особам, які здійснюють судочинство; стаття 129 стосується засад судочинства, тобто принципів процесуальної (процедурної) діяльності судів (суддів), за якими відбувається розгляд судової справи; частину першу статті 130 – питань фінансового і матеріально-технічного забезпечення функціонування системи судів і діяльності суддів. Увесь цей різноаспектний конгломерат охоплюється староукраїнським терміном «судівництво» [16, с. 236–250]. Положення ж статті 131 узагалі уконституційовує статус позасудового органу, який хоча й можна віднести до органів судової влади, але до правосуддя, що є результатом діяльності суду, його віднести аж ніяк не можна. Таким чином, із сукупності всіх норм цього розділу лише положення частин 1, 2, 4, 5 статті 124 Конституції України

можна віднести, але тільки з позиції правової філософії, до загального опису поняття «правосуддя». Саме тому цей розділ, за його таким різноманітним внутрішнім наповненням, доцільно було б назвати «Судова влада», як, до речі, було запропоновано в одному з проектів Конституції України 1995 року в період підготовки до прийняття Конституції незалежної України, або «Судівництво», але аж ніяк не «Правосуддя».

Які ж настанови дають вітчизняні енциклопедичні та інші наукові напрацювання стосовно визначення суті цього терміна? Здається, що в них віддзеркалюється той хаос, який існує у дослідницькому середовищі, що рікою розплився в монографічних, навчальних та інших працях. В одному з відомих тлумачних словників термін «правосуддя» подається як позначення безмежного, всеохопного явища: 1. Суд, судова діяльність держави; юстиція. Установи, що здійснюють судову діяльність держави (мабуть, їхня організаційна система. – Ш. В.). 2. Розгляд судових справ; судочинство. 3. Справедливий суд (нарешті, хоча б щось є наближенням до суті. – Ш. В.) [7, с. 1102]. Один до одного це переписали укладачі нового тлумачного словника української мови [12, с. 661]. Не розкрито цього терміна й у Юридичній енциклопедії, хоча, зазначивши, що це правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави, укладачі цього тексту близько підійшли до розкриття суті правосуддя, але в десятку не влучили. Далі в тексті пішло нагромадження всього, що якимось чином торкається складових судової влади – в «соляниці» опинилися: юриспруденція, види судочинства, гарантії незалежності суду і суддів, статус суддівства (тобто судового корпусу – носіїв судової влади), засади судового провадження тощо [21, с. 50–51]. Викладене спонукає до думок про спадщину юридичної науки, що залишилася від минулої політико-ідеологічної системи.

Однак правосуддя – це не система судових органів і не судочинство. Для позначення структури (організаційної системи) судових установ застосовують у законах термін «судоустрій» (судовий устрій). Під судочинством розуміється унормований порядок послідовних процесуальних дій (процедура) суду (судді) у здійсненні провадження у справі. Зазначені категорії перебувають у різних площинах, і хоча мають

родинні зв'язки з правосуддям, але об'єднувати їх цим терміном буде неправильно.

Зазначений цивілізаційно-ментальний підхід відображається також і в неточності перекладу суті положень правових актів інших країн, оскільки неясність у власному розумінні поняття «правосуддя» тягне спотворене сприйняття цього терміна в іноземній мові, а також неправильне передання нашого розуміння суті цього слова іншим співрозмовникам. Доводилося чути такий зовнішньо-формальний аргумент на виправдання назви розділу VIII Конституції України, що подібний в Основному Законі ФРН розділ IX також має назву «Правосуддя». Однак такий аргумент можна заперечити, наприклад, іншим аргументом – такі ж розділи VIII в Конституціях Французької Республіки, Польської Республіки мають назву відповідно «Про судову владу», «Суди і трибунали» [9, с. 424]. Посилання ж на німецьку Конституцію є маніпулятивним виявом, оскільки є проблеми адекватності перекладу німецькомовного аналога. Наші науковці переважно черпають свої знання про правові системи інших країн, послуговуючись російськомовними перекладами, з якими треба поводитися обережно, оскільки їх здійснюють переважно через призму ментально-цивілізаційного розуміння суті термінологічних позначень власне російського суспільства.

Для підтвердження цієї тези варто проаналізувати застосування терміна, яким позначається суть правосуддя, його світоглядне уявлення в інших мовах.

Укладачі нашвидкуруч сконструйованого німецько-російського і російсько-німецького словника, який видано в Україні, мабуть через любов до російськомовних джерел, накрутили солянку, куди при перекладі терміна «правосуддя» зібрали слова: і *Rechtsprechung*, і *Rechtspflege*, і *Justiz* [17, с. 561, 155], хоча це зовсім різні за змістово-сутнісним навантаженням юридичні визначення у німецькій мові. Мабуть, тому в зворотному перекладі з російської на українську мову в цьому словнику використано лише один термін – юстиція, який стародавні римляни застосовували для позначення справедливості, а відтак і правосуддя як результат справедливого розгляду суперечки.

Якщо ж вдатися до аналізу тексту Основного Закону ФРН (Конституції), викладеного оригінальною мовою, то у назві раніше вказаного розділу, а також у статті 20 розділу II міститься слово *Rechtsprechung*, яке за його сутнісним значенням не можна перекладати як правосуддя. Термін «правосуддя» німецькою мовою в

російсько-німецьких перекладах, але у словниках власне німецького й угорського видання подано як *Rechtspflege* [27, с. 456; 28, с. 471], тобто у його змістовному значенні. У тому ж словнику угорського видання термін «правосуддя» у зворотному перекладі з російської на німецьку мову також перекладено як «*Rechtspflege*» і в додаток як «*Justiz*» – останнє є запозиченням з латини, що, як відомо, означає «справедливість» [26, с. 337]. Конкретно-стиглим виявився новий німецько-український, українсько-німецький словник, у якому термін «правосуддя» також відповідає німецьким словам *Rechtspflege*, *Justiz*, *Gerichtswesen* [11, с. 581] (дуже точний переклад останнього – це «правознання», «знання про мету права», тобто застосовувати нормативний припис необхідно: зі знанням права, доречно до його природної мети, покликання). Наближено до викладеного надано переклад-роз'яснення й у спеціалізованому словнику [20, с. 221]. У зазначених чотирьох джерелах вже немає хаотичної «солянки», є однозначний переклад, де домінує слово *правосуддя* з певними додатковими інтерпретаціями, як-от: здійснення (провадження) правосуддя, правозастосовна діяльність. Однак ці додаткові словосполучення можна розглядати як «друзів» основного слова – *правосуддя*.

У контексті сказаного, з метою змістовно-поняттєвого розуміння терміна «правосуддя» в німецькій мові, варто проаналізувати граматичну структуру цього слова, розклавши його на коренево-складові, тоді маємо таке: *Recht* – право, а *Pflege* – догляд, турбота, піклування [27, с. 436, 458; 28, с. 440, 465]. Узагальнена інтерпретація цього двокореневого слова дає змогу резюмувати, що це – турбота про право, турбота про правильне, адекватне, застосування правової норми, виходячи з цільового покликання права – досягнення справедливості. Таким чином запропоноване визначення правосуддя й змістовно-поняттєвий контекст аналізованого німецького слова є рівнозначними.

Усе сказане є підтвердженням того, що російськомовний переклад терміна «*Rechtsprechung*», який міститься у положеннях Основного Закону ФРН, за своїм прямим перекладом і змістовно-поняттєвим навантаженням відповідає у російській мові визначенням: «судоворечение», «отправление правосудия соответствующим органом» [27, с. 458; 28, с. 472], а в українській – «судовому провадженню», але аж ніяк не змістовій суті такого поняття, як *правосуддя*.

Заради справедливості необхідно зазначити, що певна трансформація в розумінні значення *правосуддя*, його розмитість у сутнісній (змістов-

ній) визначеності і, як наслідок, різноаспектне застосування цього терміна у правових і наукових текстах простежується, на жаль, не лише в українській чи російській мовах, а й у деяких німецькомовних джерелах. Підтвердженням цього є відомий у Німеччині словник законодавчої лексики [22, с. 977], а також аналітичні дослідження щодо особливостей вживання юридичної лексики в німецькій і українській мовах у працях фахівців з перекладознавства [19, с. 422–423].

У перекладах з англійської мови на українську чи російську мови і навпаки слово *justice* подається як справедливість, правосуддя, інколи законність [6, с. 203, 617], а в словосполученні *administer justice* – чинити правосуддя [6, с. 577].

Саме змістово-філософському, світоглядному розумінню суті шуканого терміна найбільше відповідають польськомовні варіанти з використанням слова *sprawiedliwość* (справедливість), тобто правосуддя – це *wymiar sprawiedliwości* (вимір справедливості), а чинити правосуддя – *sprawiedliwość wymierzyć* (виміряти справедливість) [15, с. 426].

Такий же підхід убачається у трактуванні терміна *justice* в одному з тлумачних англійських словників – правовий процес, правосудна поведінка, яка має суворо відповідати етичним або встановленим нормам (праву), духовної моральності (моральності душі), милосердя, а у словосполученні *to do justice to* – поводитися справедливо щодо..., оцінювати належним чином когось (щось), поводитися таким чином, щоби виявляти повну повагу до цінності або важливості чогось [23, с. 532].

Франкомовні джерела визначення *justice* розкривають у різноаспектних значеннях, починаючи від філософсько-етичного трактування справедливості в його ціннісному вимірі загалом для людства, конкретної людини зокрема, завершуючи системою судових установ і публічною службою, що є природно-історичною особливістю значення цього слова в романськомовних країнах. Однак, розкриваючи *justice* у розумінні саме правосуддя (правосудної діяльності трибуналу), автори тлумачення функцію суду щодо розв'язування конфліктних ситуацій (розгляду справи) однозначно пов'язують зі справедливим вирішенням суперечки і навіть із протиставленням справедливості як ціннісного виміру позитивному праву (нормі) та адмініструванню [25, с. 463–464].

Близьке до зазначеного розуміння сутності слова «правосуддя» було надано одним із його трактувань у словнику С. І. Ожегова: 1) діяльність судових органів (таке трактування є не

зовсім правильним, бо це скоріш стосується судового провадження (судочинства). – III. В.); 2) справедливе вирішення справи, суперечки (саме це якраз у ціль. – III. В.) [14, с. 575]. Певне спотворення у трактуванні терміна «правосуддя» у цьому словнику, що відбулося через акцентуацію його суті на діяльності суду, а з часом і на системі судових органів, було закладено швидше всього в період ідеологізації радянського судівництва і за інерцією перейшло в новітній час, оскільки останній із енциклопедичних словників, виданих у радянські часи, тлумачить його лише як форму державної діяльності щодо розгляду і вирішення судом кримінальних і цивільних справ [18, с. 1051], тобто означено лише процедурну діяльність, а про справедливість, як його сутнісне наповнення, в них ні слова.

Термін «правосуддя» через призму змістового наповнення латинського слова «юстиція» (справедливість) подається також і в румунській мові (*justiție, judecată*) та ще у наближеності (спорідненості) зі словом «праота» (*justețe, dreptate, echitate*) [24, с. 644], що якраз є ще одним підтвердженням окреслених поглядів щодо зазначеної сутнісної філософії цього поняття.

У лінгвістичному аспекті в українській, як і в німецькій чи російській мовах, слово «правосуддя» є двокореневим – право і суд, з яких можна скласти різноманітні граматичні конструкції з певним правовим навантаженням. Однак спочатку варто було б подивитись на етимологію слова «право», коріння якого тягнеться з індоєвропейського мовного ареалу. Саме ж воно безпосередньо походить від давньослов'янського слова «правъ», яке у той час означало «прямий, правильний, правий, справедливий» [8, с. 551]. До речі, у такому ж значенні вживалося слово *Recht* у сусідній по індоєвропейському мовному ареалу давньогерманській мовній сім'ї, яке у сучасній німецькій мові також, як і в українській, означає право [19, с. 420].

Неопозитивістський аналіз терміна «закон» як філософської категорії з позиції природно-правової доктрини підводить до твердження, що ще з давніх часів у пересічній свідомості людей і в теоріях науковців уже існує уявлення про справедливе від природи право, саме яке й передує формальному закону [10, с. 81].

Варіативність конструкційних сполучень слів «право» і «суд» може бути такою: правий, правильний, правдивий, справедливий суд, тобто суд (суддя), який чинить правильно, правдиво, справедливо; суд, від діяльності якого випромінює правда, тощо. Універсальним, скороченим, дефініційним варіантом усіх наведених та ще

можливих у такому ж аспекті філологічних конструкцій і позначень є термін «правосуддя». Зазначене є підставою для твердження, що правосуддя в його світоглядному, змістовно-філософському першоприродному значенні є правий, правдивий, правильний, справедливий суд (судовий розгляд суперечки). Якраз у цьому і є сенс такого терміна, як правосуддя. З погляду від зворотного – неправдива, неправедна судова діяльність, унаслідок якої розгляд справи завершився ухваленням несправедливого рішення, вже не є *правосуддям*, тобто правосуддя – це не просто діяльність суду, а діяльність, яка має завершитися справедливим розв'язуванням конфліктної ситуації.

Виходячи з наведеного, можна запропонувати таке розуміння поняття «правосуддя», зважаючи на його цільове призначення: це правозастосовна, ціннісноорієнтована, завершальна (кінцева) діяльність суду з об'єктивного розгляду і справедливого вирішення питання його компетенції, до якої належить застосування нормативних приписів, зіперте на принцип верховенства права і суддівський розсуд (думку).

Ціннісноорієнтована діяльність суду – це той світоглядний, життєвий зміст судового рішення, до якого має прагнути носій судової влади – суддя, ухвалюючи присуд (акт суду) на завершальному етапі судового розгляду справи. Здійснюючи таку дію, суддя має орієнтуватись на загальнолюдські і конституційності цінності, адже в його свідомості повинна бути така ознака верховенства права і правосуддя, як справедливість – в іншому випадку діяльність суду (судді) не є правосуддям, а його рішення стає формалізованим бездуховним штампом.

2. За таким же методологічним принципом можемо проаналізувати змістове значення слова «верховний» – наприклад, у термінологічному словосполученні «Верховний Суд» з постановочним запитанням: а чи правильно це слово застосовується у назві деяких судів у певних країнах? Для порівняння поглянемо на співвідношення форми (назви) і змісту (предметну, інстанційну компетенцію) в назві певних вищих судових установ Російської Федерації, ФРН, України. Тлумачні словники української і російської мов визначають «верховний» як найвищий, головний [7, с. 123; 14, с. 80]. Хоча в німецькій мові вказані слова не об'єднуються: «верховний» у розумінні «головний» – *haupt*, а в розумінні «найвищий» – це *ober* [11, с. 160, 225; 27, с. 272, 423; 28, с. 293, 421]. Змістово-сутнісне значення «верховний» для судової системи у тому, що Верховний Суд в Україні є дійсно

найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції, і не тому, що про це формально зазначено у положеннях статті 125 Конституції України, а тому, що потенційно має повноваження скасовувати у відповідному процесуальному порядку рішення будь-якого суду, який є нижчим за рівнем в архітектоніці судової системи. Верховний Суд Російської Федерації таких повноважень не має, оскільки законодавством не встановлено для нього право скасовувати рішення Вищого арбітражного суду цієї країни. Таким чином, у значенні «верховний» назва Верховний суд Російської Федерації містить етимологічно-змістовну помилку. До речі, з цієї точки зору назва «Верховний Суд України» до червня 2001 р. – року доктринальної реформи судочинства (яку некоректно обізвав «малою судовою реформою») – також мала логічну помилку, тому що, до запровадження того року нової процедури у судочинстві, Верховний Суд України не мав права переглядати судові рішення Вищого арбітражного суду України. У системі судового устрою союзних республік за часів СРСР така назва була правильною, оскільки не існувало господарських (арбітражних) судів, а функціонували державні арбітражі, які не належали до системи судів, а були складовою частиною виконавчої влади з функціями залагодження суперечливих ситуацій між підприємствами державної форми власності. Офіційно ці установи звалися державними арбітражами при Раді Міністрів союзних чи автономних республік, а в областях при виконавчих комітетах обласних рад народних депутатів.

У Російській Федерації залишається інерційний штамп, який, до речі, застосовується й під час перекладу назв деяких вищих судів інших країн. За такою інерцією в системі судів звичайної (*ordentlichen*) юрисдикції (тобто цивільної і кримінальної) назву найвищої судової установи ФРН – *Bundesgerichtshof* перекладають у російськомовних джерелах за звичкою як Верховний Суд ФРН, що не є правильним як за формою, так і за змістом.

За формою словосполучення «*ordentlichen... gerichtbarkeit*», яке вжите у статті 95 Основного Закону ФРН, слід перекладати як «звичайна юрисдикція», а не як загальна юрисдикція, оскільки слово «загальне», тобто всеосяжне, перекладається як *allgemein*.

За змістом «загальна юрисдикція» має охоплювати всі правовідносини, крім тих, що належать до юрисдикції Федерального Конституційного Суду Німеччини. Адже в статті 95 Основного Закону ФРН зазначено, що система

юрисдикції є диференційованою, тому в галузевих юрисдикціях найвищими є відповідні федеральні суди. Таким чином, за повноваженнями *Bundesgerichtshof* не може бути головним над федеральними адміністративним, соціальним, трудовим, фінансовим судами, оскільки не може скасовувати рішення, що ухвалили суди у цих юрисдикціях.

Наведена методологічна помилка в російськомовних перекладах знову зумовлена системною неточністю щодо деяких текстових нюансів у змістовно-цивілізаційному розумінні правових аспектів росіян і німців. Для адекватного розуміння в цьому конкретному випадку варто послуговуватися прямим текстуальним перекладом у назві вказаного німецького суду – Федеральна судова палата. За таким же підходом належить дослівно називати найвищі судові установи в системі судів звичайної юрисдикції Франції і Італії – Касаційний суд Франції, Вищий касаційний суд Італії.

3. За такою ж методологією варто проаналізувати вживання в аспекті правничої термінології дієслова *обирати* і *призначати*. У тексті Конституції України цими словами позначено спосіб отримання певних державних посад.

На що у цьому дискурсі налаштовують словники, які претензійно називаються тлумачними, як вони пояснюють шукані дієслова, наскільки такі словники виправдовують свою назву? Серед різноманітних роз'яснень, які надані слову *призначати*, міститься й така куца інтерпретація: надавати кому-небудь офіційне право обіймати якусь посаду [7, с. 1116], і більше жодного змістовного аналізу значення цього слова у сенсі – чому, коли, у яких випадках щодо кого потрібно застосовувати у нормативних текстах саме дієслово *призначати*, а не якесь інше слово. Похідному від цього слова іменнику *призначення* надано роз'яснення як появи офіційно-формального документа на право заміщення (правильніше було б *на право* заняття. – Ш. В.) якоїсь посади [7, с. 1117]. Не краща, якщо не гірша є ситуація з дієсловом *обирати*, більше того, його трактують як вид призначення – призначати, відділяти голосуванням для виконання яких-небудь обов'язків [7, с. 804], і все. Варто зазначити, що у цьому є перегук зі словом «вибирати» – голосуючи, визначати ту чи іншу особу для виконання певних обов'язків [7, с. 126]. Яка ж правова природа цих термінів, у чому їхня змістова відмінність і для чого конституціодавець і законодавець в одних випадках як спосіб заняття посади застосовує дієслово *призначає*, а в інших – *вибирає*? Аргумент про те, що у першому випадку це

одноособова дія ієрархічно вищого уповноваженого посадовця, а у другому – це дія колегіального органу, не може бути прийнятним через унормовану мішанину таких дій у нашому законодавстві.

Розглянемо випадки застосування дієслова *обирати* і погляди автора цієї статті на змістово-сутнісне і предметно-термінологічне значення його використання у нормативних актах. Якщо системно проаналізувати конституційні приписи і супутні положення законів, то можемо зробити висновок, який підтвердять такі приклади: термін *обирати* застосовується у ситуаціях, коли мова йде про створення (утворення, формування) кимось зі свого середовища і для «керування» собою органу чи посадовця з організаційно-розпорядчими функціями (керівника, управлінця тощо). Український народ безпосередньо зі свого середовища – громадян України, обирає «собі» народних депутатів України, Президента держави як представників усього народу України (статті 76, 103, Конституції України) або депутатів до представницьких органів населення певної території – рад чи голів населених пунктів (статті 136, 141 Конституції України). За такою ж методологією – зі свого середовища й безпосередньо для себе визначають керівників шляхом обрання і чисельно менші утворення (корпоративні групи) – депутати в радах, судді в деяких судах чи члени складів інших органів. Народні депутати України для організації і проведення засідань Верховної Ради України, а також для здійснення нею належного функціонування зі свого депутатського складу (корпусу) обирають Голову і заступників Голови Верховної Ради України, голів комітетів цього органу (ч. 1 ст. 88, ч. 1 ст. 89 Конституції України), їх заступників і секретарів комітетів (стаття 82 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України») [5]. Депутати районних і обласних рад зі своїх складів обирають голів цих рад (ч. 5 ст. 141 Конституції України). Судді Верховного Суду України на його Пленумі, а судді Конституційного Суду України на спеціальному пленарному засіданні зі свого складу обирають своє керівництво – голів та їх заступників (відповідно ч. 4 ст. 128, ч. 5 ст. 148 Конституції України; ч. 1 ст. 39, ч. 1 ст. 44 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1], ст. 20, ч. 4 ст. 22 Закону України «Про Конституційний Суд України» [4]). Аналогічно члени Вищої ради юстиції зі свого складу обирають голову, заступника голови і секретарів секцій (статті 20, 22, 23 Закону України «Про Вищу раду юстиції» [2]).

Порівняно із зазначеним, термін *призначати* у тексті Конституції України і законах ужитий для позначення інших, суттєво відмінних від обрання випадків, тоді, коли мова йде про обіймання посад в іншому державному органі щодо органу, який уповноважений ухвалити таке рішення. Відповідно до положень ч. 1 ст. 85 Конституції України Верховна Рада України *призначає* в інші державні інституції: Голову та членів Рахункової палати (п. 16), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (п. 17), Голову Національного банку України (п. 18), половину складу ради Національного банку України, (п. 19), половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (п. 20), членів Центральної виборчої комісії (п. 21), третину складу Конституційного Суду України (п. 26), керівника апарату Верховної Ради України (п. 35).

Можна пригадати, що згідно з приписами вже нечинних пунктів 12, 12–1 ч. 1 ст. 85 Конституції України в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222–IV [3] Верховна Рада України *призначала* весь склад Уряду, Голову Служби безпеки України та інших посадовців.

Президент України на підставі приписів частини 1 ст. 106 Конституції України *призначає*: глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях (п. 5), Прем'єр-міністра, членів Кабінету Міністрів України, керівників центральних органів виконавчої влади, голів місцевих державних адміністрацій (п. 9, 10), Генерального прокурора України (п. 11), половину складу ради Національного банку України, половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (п. 12, 13), голів Антимонопольного комітету України, Фонду державного майна України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України (п. 14), вище командування Збройних Сил України (п. 17), третину складу Конституційного Суду України (п. 22) тощо. Відповідно до ч. 1 ст. 128 Конституції України Президент України призначає суддів уперше на строк п'ять років.

У контексті зазначеного варто також подивитись на частину 2 ст. 131 Конституції України щодо порядку формування складу Вищої ради юстиції. Усіх членів цієї інституції (крім тих, що входять до її складу за посадою) призначають колегіальні (крім Президента України) органи, зокрема й ті, що діють як самоврядні, тобто з'їзди різних юридично-фахових прошарків української спільноти і конференція працівників

прокуратури. Своєю чергою, Вища рада юстиції як колегіальний орган призначає суддів на адміністративні посади в судах (ч. 2 ст. 20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Однак у ці логічно-системні формулювання, до яких змістово-термінологічно були введені зазначені дієслова, раптом, як голий із конопель, вистрибує таке текстуальне формулювання одного з повноважень Верховної Ради України, як *обрання суддів безстроково* (п. 27 ч. 1 ст. 85 Конституції України). Чим за суттю така дія відрізняється, наприклад, від дії, яку зазначено у сусіднім п. 26 – *призначення третини складу Конституційного Суду України*? Авжеж нічим! Що це – інерційний рудимент колишніх текстуальних штампів, перетягнутих у сучасну правову термінологію. Скоріш за все, поняттєвий хаос пішов із минулого: народних суддів у районах і містах, хоча й формально, але дійсно вибирав народ зі свого середовища за місцем прожи-

вання, проте суддів обласних, верховних автономних, республіканських і союзного судів обирали відповідні ради депутатів, але не зі свого складу, а «з боку», тобто, виходячи із зазначеної раніш логіки, їх фактично *призначали*. Однак це штрих до теми.

В основі цих непорозумінь щодо сутності зазначених слів-термінів лежить не інерція, а відсутність вдумливого підходу до змістової суті слова-терміна, який використовується у поняттєвому апараті правової науки і законодавчій техніці. Мабуть, уже треба готувати юридичний термінологічний словник і розшифровувати юридично значимі відмінності у використанні слів (послугуванні словами), якими мають оперувати творці правових норм, і встановлювати їм приписи щодо адекватного застосування слів певного змістовного призначення, а ще краще було б створити відповідну загальнодержавну службу (комісію) з термінологічних визначень.

Список літератури

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
2. Закон України «Про Вищу раду юстиції» від 15.01.1998 № 22/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.
3. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 № 2222-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.
4. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
5. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14–15. – № 16–17. – Ст. 133.
6. Англо-український, українсько-англійський словник / [уклад. : Н. М. Биховець, І. І. Борисенко, Г. О. Герасименко та ін.]; за ред. Ю. О. Жлуктенка. – К. : ВЦ Академія, 1997. – 696 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел [з дод., допов. та CD]. – К.-Ірпінь : ВТФ Перун, 2007. – 1736 с.
8. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / голов. редкол. : О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка. – Т. 4 : Н–П / [уклад. : Р. В. Болдирев та ін. ; ред. тому : В. Т. Коломієць, В. Г. Склярєнко]. – 2003. – 657 с.
9. Конституції государств Европы : в 3 т. – Т. 3 / под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 792 с.
10. Кравець В. Право як об'єкт пізнання / В. Кравець // Право України. – 2001. – № 6. – С. 81–84.
11. Новый немецко-український, українсько-німецький словник (Das neue deutsch-ukrainische ukrainisch-deutsche Wörterbuch) / уклад. О. П. Пророченко. – К. : Аконті. – 1997. – 683 с.
12. Новый тлумачний словник української мови : у 4 т. ; уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконті. – Т. 3. – 1998. – 928 с.
13. Новый англо-русский, русско-английский словарь – К. : Аконті, 1997. – 726 с.
14. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. – [23-е изд., испр.]. – М. : Рус. яз., 1991. – 916 с.
15. Польсько-український та українсько-польський словник – близько 60 тисяч слів та словосполучень. – К. : Чумацький шлях, 2008. – 540 с.
16. Слабченко М. Є. Судівництво на Україні XVII–XVIII століть / М. Є. Слабченко // Академічна юридична думка / [уклад. І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка]. – К. : Ін. Юре, 1998. – С. 236–250.
17. Словник Німецько-російський, російсько-німецький : посіб. для загальноосвіт. та вищ. навч. закл. / уклад. В. М. Могарт. – К.-Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. – 752 с.
18. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – [4-е изд.]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1986. – 1600 с.
19. Шаблій О. А. Поняття «справедливості», «законності», «правосуддя» у німецькій та українській правничих мовах (лінгвокультурні та перекладознавчі аспекти) / О. А. Шаблій // Мовні та концептуальні картини світу : збірка наукових праць. – Вип. 34. – Ч. 3. – К. : ВПЦ Київський університет, 2011. – С. 417–425.
20. Сойко І. Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права / І. Сойко, Б. Шлоер ; [загальна ред. Б. Шлоера, Ю. Зайцева]. – К. : Український центр правничих студій, 2003. – 464 с.
21. Юридична енциклопедія : в 6 т. / голова редкол. : Ю. С. Шемшученко. – К. : Укр. енцикл. – Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.
22. Creifelds C. Rechtswörterbuch / Carl Creifelds. – Published by Verlag C. H. Beck Munchen. 2011. – 1475 p.
23. New Webster's dictionary and thesaurus of the English Language. Revised and updated. – Lexicon publications, INC., Danbury, CT, 1993. – 1149 p.
24. Român-ucraïnean Ucrainean-român dicționar, Румунсько-український Українсько-румунський словник. – Чернівці-Кишинів : ВПЦ МІСТО ; Графема Лібрис, 2011. – 704 с.
25. Vocabulaire Juridique. Publié sous la direction de Gérard Cornu. – 5e édition. – Presses universitaires de France, 1996. – 898 p.
26. Wörterbuch der Rechts- und Wirtschaftssprache, Dr. jur. Gvula Décsi, Dr. jur. Sándor Karcsey (Словарь юридических и экономических терминов / под ред. д-ра юрид. наук Д. Дечи, д-ра юрид. наук Ш. Карчай). – Teil I Russisch-Deutsch (Tom I. Русско-немецкий). – Akadémiai Kiadó, Budapest. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung München. – 1990. – 564 s.

27. Wörterbuch, VEB Verlag Enzyklopädie Leipzig, 1962. – 720 s.
 28. Wörterbuch der Rechts- und Wirtschaftssprache, Dr. Gvula Décsi, Dr. Sándor Karcsay (Словарь юридических и экономических терминов / под ред. д-ра Д. Дечи, д-ра

Ш. Карчай). – Teil II Deutsch-Russisch (Том II немецко-русский). – Akadémiai Kiadó, Budapest. С. Н. Beek'sche Verlagsbuchhandlung München. – 1985. – 725 s.

V. Shyshkin

CONCERNING THE ISSUE OF ADEQUATE UNDERSTANDING OF THE MEANING OF LEGAL TERMS

The author of the article focuses on the adequate understanding of legal terms based on his opinion that some of these terms, especially those that are being systematically used in the Ukrainian legal practice and academic research, are understood (perceived) in contradiction to their philosophical-target connotation and the objective with which these terms had been implemented into the linguistic-connotation domain. The author also analyses certain legal constructions and compares them in their connotation and use in other languages.

Keywords: connotational meaning of legal terms, adequate understanding of the meaning of legal terms, rule of law as a measure of justice, value-oriented activity of the courts, juridical-targeted differences of the verbs “appoint” and “elect”.

Матеріал надійшов 20.04.2013

УДК 340.113

Артикуца Н. В.

НАЙДАВНІШІ ТЕРМІНИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА: ЕТИМОЛОГІЧНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА СЕМАНТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

З вивчення найдавніших термінів права, що репрезентують ключові концепти слов'янської правової культури, має розпочинатися фронтальна історична реконструкція терміносистеми українського права. Спостереження над етимологічними, семантичними та функціональними параметрами таких термінів дає змогу виявити типові для становлення терміносистеми права явища і процеси, поглибити уявлення про історичний зміст та еволюцію правових понять.

Ключові слова: термінологія права, історичне термінознавство, правові поняття, найдавніші терміни права, етимологія, семантика терміна, полісемія, термінологізація, давні юридичні формули, синонімія термінологічних одиниць.

Орієнтація правничого мовлення на ресурси національної мови обумовлює необхідність розроблення, унормування та удосконалення термінології сучасного українського права з урахуванням її генезису, історії, сучасного стану і перспектив розвитку.

Без знання історії становлення й формування юридичного словника в контексті розвитку

правових явищ і процесів, природи питомої і чужомовної юридичної лексики, закономірностей і специфіки національного термінотворення неможливо правильно вирішувати проблеми упорядкування української юридичної термінології, надавати рекомендації щодо кодифікації термінів.

Стрижень сучасного юридичного словника української мови становлять найдавніші питомі